וג. האם יש דברים שאין העניים נאמנים לומר עליהם שמתנות עניים הם?

אינן נאמנין אלא על דבר שבני אדם נוהגין לתת להם כן, ולא על דבר שאין רגילים לתת להם כיוצא בו, ובמשניות הבאות מבוארים הפרטים בזה (מ"ב, רע"ב ד"ה אלא).

משנה ג'-ד'

יד. על אלו דברים נאמן העני לומר שקיבלם כמות שהם במתנות עניים, ועל אלו לא?

נאמנין על החטין, לומר של מעשר עני הם שניתן לי, אבל אין נאמנים לומר קמח ופת זה של מעשר עני, שניתן לי קמח ופת, שאין דרך לחלק מעשר עני קמח ופת (מ"ג, רע"ב ד"ה נאמנים על החטים). נאמנין על הפול, ואין נאמנין על הגריסים, שהוא פול שגרסוהו ברחיים, לא חיים ולא מבושלין. נאמנין על השמן לומר של מעשר עני הוא, שדרך לחלק מעשר עני בשמן (שט, רע"ב ד"ה נאמנים על השמן). נאמנים על הירק חי לומר שממתנות עניים הוא, ואין נאמנים על המבושל לומר שכך קבלוהו ממתנות עניים, אלא אם כן היה לו דבר מועט, אז נאמנים אף על המבושל, דפעמים שבעל הבית שוכח מלעשר ומעשר מן המבושל מתוך הקדרה (מ"ר, רע"ב ד"ה דבר מועט).

טו. על איזה אורז נאמן העני לומר שקבלו במעשר עני, ועל איזה לא?

נאמנים על השעורה של אורז, ואין נאמנין עליו בין חי בין מבושל (מ"ג). ומה היא שעורה של אורז, יש מפרשים שבולת של אורז, שלא היה דרכם לחלק אורו של מעשר עני אלא בשבולים. ויש מפרשים שעורה של אורז קודם שנכתש במכתש והוסרה קליפתו שעורה קורא לו, ולאחר דישה בעודו בקליפתו דרך לחלקו לעניים (רע"ב ד"ה שעורה).

טז. על איזה שמן אין נאמן העני לומר שהוא ממתנות עניים, ומדוע?

אין נאמנין העניים לומר על השמן שמזיתי נקוף הוא (מ"ג). שזיתי נקוף ממתנות עניים הן, שחובטים ומנקפים בזית להשיר הזיתים שנשארו מן המסיקה. ונקוף לשון כנוקף זית. ואין העני נאמן לומר שמן זה הוצאתי מזיתי נקוף ולכן פטור מן המעשר, לפי שאין רגילין לעשות שמן מזיתי נקוף (רע"ב ד"ה ואין נאמנים).

יז. עני המביא קמח או פת ואומר שהוא ממתנות עניים שטחן ואפה, האם נאמן?

עני האומר קמח זה או פת זו מלקט שכחה ופאה שלקטתי וטחנתי קמח ואפיתי לחם, נאמן, שדרך העני לעשות לחם מלקט שכחה ופאה (מ"ג רע"ב יה אין נאמנים).

משנה ד'

יח. האם יש שיעור לכמות מעשר עני שנותנים לכל עני, ומנין למדנו דבר זה?

בשמחלקין מעשר עני בגורן אין נותנין לכל עני ועני פחות משיעור שביעה, שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו, תן לו כדי שבעו (מ"ח, רע"ב ד"ה אין פוחתין). וכל זה במחלק מעשר עני בגורן, אבל המחלק מעשר עני בתוך ביתו מחלק כפי רצונו ולא נתנו בו חכמים שיעור (רע"ב ד"ה פרס).

יט. מה הוא שיעור נתינה לעני במינים השונים?

אין פוחתין לעניים בגרן מחצי קב חטים וקב שעורים, ולדעת רבי מאיר חצי קב. ואין פוחתין מקב וחצי כוסמין וקב גרוגרות, ומנה דבלה, שהיא תאנה מיובשת. ולדעת רבי עקיבא חצי מנה. לא יפחות מחצי לוג יין, ולדעת רבי עקיבא רביעית. לא יפחות מרביעית שמן, ולדעת רבי עקיבא שמינית (מ"ה, רע"ב ד"ה דבלה). והלכה כתנא קמא (רע"ב ד"ה פרס).

כ. מדוע שנו בדבלה שיעור מנה, וכמה הוא שיעור זה?

לפי שתאנים יבשים לאחר שנדרסו בעגול שהם הקרויין דבלה אין נמכרים במדה אלא במשקל, לכן שנו מנה דבלה, ומנה הוא משקל מאה דינרים, והדינר משקל ששה מעים, ומשקל המעה ט"ז גרגרי שעורה (רע"ב ד"ה דבלה).

כא. מה שיעור הנתינה משאר הפירות שאינם מנויים במשנה?

שאר כל הפירות, אמר אבא שאול ששיעורם הוא כדי שימכרם ויקח בהם מזון שתי סעודות (מ"ה). והלכה כאבא שאול (רע"ב ד"ה פרס).

משנה ו'

כב. האם יש חילוק בשיעורים הנ"ל בין אם המחלק הוא כהן לוי או ישראל?

מדה זו אמורה בכהנים ובלוים ובישראלים, שכל אחד מהם שמחלק מעשר עני בגורו לא יפחות מהשיעורים הנ"ל (מ"ו. רע"ב ד"ה מדה).

כג. היו לו קרובים עניים, האם יכול לשמור עבורם מעשר עני, וכמה?

יכול לשמור עבור קרוביו העניים מחצה, והמחצה השני יחלק (מ"ו, רע"ב ד"ה היה - ד"ה ונותן).

כד. לא היה לו כדי השיעור הנ"ל עבור כל אחד מהעניים שבאו לגורן, מה יעשה?

היה לו דבר מועט, נותן לפניהם, והן מחלקין ביניהם (מ"ו, רע"ב ד"ה ונותן).

משנה ז'

כה. כמה מזון נותנים גבאי הצדקה לעני העובר ממקום למקום?

עני העובר ממקום למקום, ביום חול אין פוחתין לו מככר בפונדיון, מארבע סאין בסלע (מ"ז). ושיעור זה הוא ככר הנמכר בפונדיון כשהחטים נמכרים ארבע סאים לסלע, וארבע סאין הן כ"ד קבין, שכל סאה היא ששה קבין, והסלע הוא ארבעה דינרים, וכל דינר ששה מעין, נמצא שבסלע יש כ"ד מעין, נמצא שלוקחים קב במעה, והמעה היא שני פונדיונים, נמצא שבככר הנמכר בפונדיון יש חצי קב. וזה הוא לפי החיטים שבככר, אמנם יש לגרוע מזה הוצאות האפיה והטחינה ושכר החנוני, ולפיכך לא יהיה בככר הנמכר בפונדיון אלא רובע הקב בלבד, וזהו השיעור הניתן לעני הנ"ל (רע"ב ד"ה מככר).

כו. מה החילוק בשיעור הככר שנותנים לעני העובר ממקום למקום, לשיעור שנותנים לעני בגורן?

כשמחלקים תבואה לעני בגורן ועליו לטחון ולאפות אין פוחתין לו מחצי קב, אבל כשנותנים לו ככר אפוי נותנים לו רק רובע הקב שהם שש ביצים כמבואר לעיל (רע"ב ד"ה מככר).

כז. עני העובר ממקום למקום, אם נשאר ללון בעיר, למה צריך לדאוג לו?

לן, נותנין לו פרנסת לינה, דהיינו מיטה וכרים וכסתות (מ"ז, רע"ב ד"ה פרנסת).

כח. עני העובר ממקום למקום, ונשאר לשבות בעיר, כמה מזון נותנים לו, ומדוע?

שבת, נותנין לו מזון שלש סעודות, שחייב אדם לאכול בשבת שלש סעודות (מ"ז, רע"ב ד"ה מזון).

כט. מה הוא תמחוי, ומי היה נוטל ממנו?

הגבאים היו מחזירים על פתחי בעלי בתים בכל יום ולוקחים מהם תבשיל לצורך העניים, והכלי שמשימים בו את התבשיל נקרא תמחוי (רע"ב ד"ה לא יטול מן התמחוי), ומי שיש לו מזון שתי סעודות, לא יטול מן התמחוי (מ"ז).

ל. מי יכול ליטול מקופה?

מי שיש לו מזון ארבע עשרה סעודות, לא יטול מן הקופה (מ"ז), לפי שהקופה מתחלקת מערב שבת לערב שבת (רע"ב ד"ה נגבית).

לא. בכמה אנשים גובים קופה של צדקה, ומדוע?

הקופה נגבית בשנים (מ"ז), לפי שממשכנים על הצדקה, ואין עושים שררה על הצבור בפחות משנים (רע"ב ד"ה נגבית).

לב. בכמה אנשים מתחלקת קופה של צדקה, ומדוע?

קופה של צדקה מתחלקת בשלשה (מ"ז), לפי שהיא כדיני ממונות, ודיני ממונות בשלשה (רע"ב ד"ה ומתחלקת).

משנה ח'

לג. מי אינו יכול ליטול מתנות עניים?

מי שיש לו כדי סיפוקו לשנה אחת בכסות ומזונות, לא יטול מתנות עניים. ושיערו חכמים שמאתים זוז מספיקים לזה, לכן מי שיש לו מאתים זוז לא יטל לקט שכחה

ופאה ומעשר עני (מ"ח, רע"ב ד"ה מאתים). אבל אם היו לו מאתים חסר דינר, אפלו אלף אנשים נותנין לו כאחת, חרי זה יטול (מ"ח).

לד. באיזה אופן יכול ליטול מתנות עניים אף שיש לו מאתים זוז?

היו מאתים זוז אלו ממושכנים לבעל חובו, או לכתובת אשתו, אף שהיא יושבת תחתיו, הרי זה יטול (מ"ח, רע"ב ד"ה או לכתובת).

לה. עני הרוצה ליטול מתנות עניים, האם ומתי מחייבים אותו למכור את ביתו וכלי תשמישו הנאים שמשתמש בהם במועדים וכיו"ב?

אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת הכלים היפים שמשתמש בהם בשבתות וברגלים (מ"ח, רע"ב ד"ה ואת כלי), וכל זה כשבא ליטול לקט שכחה ופאה ואינו נוטל מקופה של צדקה, שמתפרנס בצנעה ואינו נוטל ממה שביד גבאי, אבל אם נוטל מקופה של צדקה, אז אין מניחין אותו ליטול אפילו לקט שכחה ופאה עד שימכור כלי תשמישו (רע"ב ד"ה ואת כלי).

משנה ט'

לו. באיזה אופן אף מי שאין לו מאתים זוז אינו נוטל מתנות עניים?

מי שיש לו חמישים זוז והוא נושא ונותן בהם, הרי זה לא יטול (מ"ט), שחמישים זוז שעושים מהם רווחים שוים כמאתים שלא עושים בהם רוחים (רע"ב ד"ח מי).

לז. מה אמרו חז"ל על מי שאינו צריך ליטול מקופה של צדקה ונוטל?

כל מי שאינו צריך ליטול ונוטל, אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות (מ"ט).

לח. מה אמרו חז"ל על מי שאינו צריך ליטול מקופה של צדקה ונוטל?

מי שדוחק עצמו במלאבה ומסתפק במעשה ידיו כדי שלא יתפרנס מאחרים, עליו אמרו חז"ל במשנה שכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל, אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו, ועליו הכתוב אומר, ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו (מ"ט, רע"ב ד"ה וכל מי). אבל אם אין מעשה ידיו מספיקין לו ומסגף עצמו בחיי צער קרובין למיתה, על זה אמרו כל הצריך ליטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים, ואסור לרחם עליו, שאם על נפשו לא חס כל שכן על אחרים שלא יחוס (רע"ב שם).

לט. מה אמרו חז"ל על מי שעושה עצמו כנכה כדי ליטול צדקה ובאמת אינו כזה?

כל מי שאינו לא חגר, ולא סומא, ולא פסח, ועושה עצמו כאחד מהם, אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם, שנאמר ודורש רעה תבואנו (מ"ש).

מ. האם יש לדיין לירא שמא טועה בדין מחמת נטית לבו לאחד מן הצדדים?

דיין שדן דין אמת לאמתו אינו צריך לחוש לזה, שמן השמים יסייעוהו שלא יטעה, שנאמר צדק צדק תרדוף (מ"ט, עיין במלאכ"ש ובתפא"י).

מא. מה סופו של דיין הלוקח שוחד ומטה הדין?

כל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין, אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות, שנאמר ושוחד לא תקח כי השוחד יעור פקחים וגו' (מ"ט).